

DE KERK TE LANGWEER

Het dorp

De oorsprong van het dorp Langweer gaat terug tot een agrarische streeknederzetting, die waarschijnlijk in het begin van de twaalfde eeuw is ontstaan op een zandrug in een streek van veenmoerassen. De tegenwoordige hoofdstraat van het dorp, de Buorren, vormde de ontginningsas. Het dorp lag gunstig aan de Langweerder Wielen en was door zijn geïsoleerde ligging tot in de negentiende eeuw eigenlijk alleen maar over het water bereikbaar. Door de uitstekende verbindingen over het water ontwikkelde Langweer zich tot een bloeiende markt- en havenplaats. Er was voor 1600 al een waag. Het dorp werd de hoofdplaats van de grietenij en latere gemeente Doniawerstal. Voornaamse geslachten vestigden er hun staten, zoals Douma State en Osinga State. Beide staten zijn in de negentiende eeuw afgebroken. Op de plaats van Osinga State, ten noordwesten van de kerk, is in 1939 het gemeentehuis van Doniawerstal gebouwd op de fundamenten en in de stijl van de verdwenen state. In 1984 is de gemeente Doniawerstal opgeheven en gefuseerd met andere gemeenten, sinds 2014 tot de gemeente De Fryske Marren met als hoofdplaats Joure. Het voormalige gemeentehuis heeft nu een woonbestemming.

Vanouds vormde de scheepvaart een belangrijke bron van inkomsten. De kerk en veel historische panden in het dorp zijn nog een afschaduwing van de welvaart van weleer.

De Buorren met de twee rijen eeuwenoude lindebomen vormen de schilderachtige kern van het dorp, dat ruim 1000 inwoners telt. Langweer is in de vorige eeuw uitgegroeid tot een centrum van watersporttoerisme, dat het nog volop is. In de zomer bruist het dorp van leven en vertier. Langweer heeft een eigen skûtsje dat meedoet aan de jaarlijkse zeilwedstrijden van het skûtsjesilen.

De kerk

Bouwgeschiedenis en exterieur

Bij Langweer kan met recht worden gesproken van een kerkbouwgeschiedenis: in ruim 500 jaar verrees er achtereenvolgens een nieuwe kerk. In het begin van de dertiende eeuw is er een kapel gebouwd die gewijd was aan de Heilige Catharina. Deze ging in vlammen op toen Langweer in de strijd tussen de Geldersen en de Bourgondiërs in brand werd gestoken. De herbouw was geen succes. In 1595 was er sprake van een nieuwe kerk, waarvan in 1651 de toren werd vernieuwd. In 1663 werd voor de derde keer een nieuwe kerk gebouwd, door de plaatselijke aannemer Sybren Sjoerds. Deze kerk had nog een zadeldak. Maar ook dit godshuis was geen lang leven beschoren, want in 1777 werd het afgebroken en werden de huidige kerk en toren gebouwd, onder toezicht van de grietman Jhr. Frans Julius Johan van Eysinga. Deze kerk is dus de vierde op rij!

De kerk heeft een driezijdig gesloten schip met in de beide zijmuren vier korbogvensters. De ingangspartij bevindt zich aan de noordzijde en bestaat uit een gesneden deur met in het bovenlicht een gebeeldhouwde en gepolychromeerde voorstelling van 'hoornen des overvloeds' en vruchten (appels, granaatappels, peren en druiven). Ongetwijfeld betreft het hier een symbolische verwijzing naar de overvloed van heil die na het binnentreden van de kerk verwacht mag worden.

De toren heeft drie geledingen, wordt bekroond door een ingesnoerde achtkante spits en is ongeveer 40 meter hoog. Op de hoeken van de geledingen bevinden zich pilasters die van beneden naar boven respectievelijk in Dorische, Ionische en Korintische stijl zijn uitgevoerd. Voorts zijn in de vlakken korbognissen uitgespaard en in de bovenste geleding bevinden zich aan iedere zijde twee korbogige galgaten. Op de spits prijkt een zwaan als windwijzer en op het oostelijke eind van het kerkdak staat een windvaan met drie zwanen in een krans. De zwaan is het symbool van Langweer, omdat het dorpswapen ook drie zwanen bevat.

In de toren hangen twee klokken. De ene is in 1438 gegoten door Johannes van Bomen en de andere in 1683 door Petrus Overney.

Een complete restauratie van de kerk werd uitgevoerd in 1923-1924. Eind vorige eeuw onderging het gebouw ook een grondige restauratie. Een recente omvangrijke restauratie van het interieur vond plaats in de periode 2016 – 2017. Op het orgel en de preekstoel na werd de volledige inrichting tijdelijk verwijderd en waar nodig hersteld.

De toren, die eigendom is van de gemeente De Fryske Marren, werd in 2015 gerestaureerd.

Interieur

Het interieur wordt overdekt door een houten tongewelf en de muren worden verbonden door trekbalen met sleutelstukken.

De preekstoel is bevestigd tegen de oostelijke sluiting en alle banken zijn daar naar toe gericht, met uitzondering van de herenbank en de andere voorname gestoelten die voorin evenwijdig aan de muren zijn opgesteld. Van de complete eikenhouten inrichting is de preekstoel afkomstig uit de vorige kerk. Deze is in 1684 gemaakt door Benedictus Ians. De preekstoel valt op door zijn rijke gesneden symbolische versieringen op de vijf panelen. Op het deurpaneel zijn afgebeeld: een vogel (de Heilige Geest), een open boek (de bijbel), een sleutel (de sleutel van het Hemelrijk), een roede (kastijding of het oordeel Gods) en een spiegel en een slang (voorzichtigheid). Het tweede paneel toont een voorstelling van de Liefde: de pelikaan die zich in de borst pikt om zijn jongen te voeden met zijn eigen bloed. Het is het symbool van de opofferende liefde van Christus. Het Geloof op het voorpaneel wordt gesymboliseerd door een Bijbelboek (Nieuwe Testament), de wetstafelen (Oude Testament), een helm (helm des heils), een hart met een brandende kaars (het geloof verlicht het hart). Deze symbolen zijn omgeven door planten: links eikenblad, rechts klimop (respectievelijk convergankelijkheid en eeuwig leven), linksboven olijfbblad en rechtsboven lauwertak (respectievelijk vrede en voorzienigheid Gods en overwinning op de dood). Het vierde paneel bevat de symbolen van de Hoop: anker, korenaren en lelies. Bovenaan zijn twee zaaierende handen gesneden. op twee banderollen staat de volgende tekst: "MOCHT HET BLOYEN AL OP HOOP". Ook het vijfde paneel is rijk aan symboliek. Omgeven door palmtakken, eikentakken en lauwertakken als symbolen van de overwinning op de dood, onvergankelijkheid en eeuwig leven staat het boek met de zeven verbroken zegels uit Openbaring 5. Op het boek de afbeelding van het Lam Gods, onder het boek een brandend hart en daarboven een helm (des heils) waarop een haan staat, symbool van de waakzaamheid en van de opstanding. De hoeken van de kuip zijn versierd met gewrongen, omrankte en omslingerde kolommen. De trap draait rond een schroefvormige trappaal. Het ruggeschot is aan weerskanten versierd met vruchtenfestoenen en heeft als opschrift: "BENEDICTUS IANS ANNO 1684 FESET". Van deze maker van de preekstoel, die een groot kunstenaar moet zijn geweest, is verder niets bekend.

Het doophek vormt een eenheid met de preekstoel en dateert dan ook uit dezelfde tijd. Het is versierd met snijwerk en heeft gewrongen balusters. Curieus zijn de in het snijwerk van de bovenrand van het hek verwerkte vrouwen- en mannenkopjes, respectievelijk links en rechts van het deurtje. Tegen de noordmuur bevindt zich de herenbank van de familie Van Eysinga. Ten tijde van de bouw van de kerk was Jhr. Frans Julius Johan van Eysinga grietman van Doniawerstal. De grietman woonde op Osinga State dat ten noordwesten van de kerk lag. De bank is nog verbonden met de familie Van Eysinga, waarvan een nazaat het tussen St. Nicolaasga en Langweer gelegen landgoed in eigendom heeft en bewoont. De bank heeft een overhuiving die steunt op twee gewrongen, omslingerde kolommen en sluit qua vormgeving aan bij de preekstoel en het doophek. Waarschijnlijk is deze ook vervaardigd voor de vorige kerk voor de toenmalige grietmansfamilie die op Osinga State woonde. Ook de avondmaalstafel dateert uit de zeventiende eeuw. De rest van het meubilair is naar alle waarschijnlijkheid bij de bouw in 1777 in de kerk aangebracht. Duidelijk is het onderscheid te zien tussen de eenvoudige vrouwenbanken aan de zuidzijde met open rugleuningen en de hoger geplaatste dichte mannenbanken aan de noordzijde. De vrouwenbanken hebbengesneden wangen. Op alle banken zijn koperen blakers bevestigd.

De rijk gesneden cartouche boven de familiebank aan de zuidzijde is in 2019 aan de kerk geschonken door de familie Hettinga. Waarschijnlijk heeft de cartouche oorspronkelijk al toebehoord aan de kerk en bevond deze zich boven de bank van de familie Hettinga.

Het koperen doopbekken dat aan de preekstoel is bevestigd is in 1923 aangeboden door architect G.J. Veenstra na de voltooiing van de restauratie. In 1954 heeft de kerk een nieuw doopvont gekregen met gesneden voorstellingen die een relatie leggen tussen het dorp Langweer (gelegen tussen water en bos) en de doop, het lijden, het sterven en de opstanding van Christus en de Heilige Geest. Van dedrie koperen kronen zijn twee aan de kerk geschonken door de familie Van Eysinga.

In het portaal is tegen de muur een zerk opgesteld, afkomstig uit de kerk, die het graf heeft bedekt van Sybren lelles'in leven Beurtschipper van Leuwarden op Amsterdam' die op 25 januari 1740 op vijftigjarige leeftijd was overleden. Boven de inscriptie is een zeilschip afgebeeld. Bij een vorige restauratie is de houten vloer uit de kerk verwijderd en is een flink aantal zerken uit de 17de en de 18de eeuw weer te voorschijn gekomen. Tevens is toen voor het doophek een restant van een middeleeuws zandstenen sarcofaagdeksel neergelegd, dat afkomstig is van het kerkhof van het ten zuidwesten van Langweer gelegen dorpje Dijken, waarvan de kerk in de 18de eeuw is afgebroken. Ook in het westelijke deel van de kerkvloer zijn bij de laatste restauratie zerken aangebracht die van het kerkhof van Dijken komen.

Orgel

Het orgel is in 1784 gebouwd door Lambertus van Dam uit Leeuwarden. Lambertus van Dam was een leerling van de bekende orgelmaker Albertus Anthoni Hinsz.

De eerste drie orgels die Van Dam bouwde - Oldeboorn (1779), Langweer (1784) en Burgum (1788) - vertonen veel overeenkomsten. Duidelijk is in deze instrumenten nog de invloed van de leermeester Hinsz waarneembaar. Alle drie orgels hebben ook nog de klassieke bouwwijze bestaande uit hoofdwerk en rugwerk.

De kassen van het orgel in Langweer zijn gemaakt door Lubbertus Bekenkamp op kosten van de grietman Jhr. Frans Julius Johan van Eysinga. De versieringen van de kassen en de balustrade zijn uitgevoerd in de Lodewijk XVI-stijl.

Op het rugwerk en de panelen van de balustrade zijn diverse gesneden muziekinstrumenten aangebracht. Onder het rugwerk bevinden zich de wapens van de schenkers van de kas: grietman Van Eysinga en zijn echtgenote Jkvr. Clara Tjallinga Aebinga van Humalda.

Het orgel werd op 24 oktober 1784 feestelijk in gebruik genomen. Nadat het instrument in de tussentijd enkele wijzigingen had ondergaan, werd bij de in 1966-1967 door de orgelmakers Bakker & Timmenga uitgevoerde restauratie de oorspronkelijke dispositie hersteld. Deze is als volgt:

hoofdwerk (C-f ''')	rugwerk (C-f ''')
Prestant 8'	Fluitdoes 8'
Holpijp 8'	Prestant 4'
Octaaf 4'	Fluit 4'
Quint 3'	Nasart 3'
Octaaf 2'	Octaaf 2'
Mixtuur 4,5,6 sterk (bas/discant)	Sexquialter 2 sterk
Cornet 3 sterk (discant)	Dulciaan 8'
Trompet 8'	
Vox Humana 8'	Pedaal (C-e') aangehangen

(Geactualiseerde versie van mijn beschrijving van de kerk t.b.v. excursie maart 1997.)

25 juni 2022

T.E. van Popta